

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XVI међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(29–30. X 2021)

Књига III

**РОМАН И ГРАД
У МУЗИЧКОЈ УМЕТНОСТИ
&
ГРАД**

Уредници

Проф. др Биљана Мандић
Проф. др Јелена Атансијевић

Крагујевац, 2022.

САДРЖАЈ

О КЊИГАМА СА XVI МЕЂУНАРОДНОГ НАУЧНОГ СКУПА
„СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ” / 5

О ТРЕЋОЈ, УМЕТНИЧКОЈ КЊИЗИ ЗБОРНИКА СА
XV МЕЂУНАРОДНОГ НАУЧНОГ СКУПА
„СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ” / 9

РОМАН И ГРАД У МУЗИЧКОЈ УМЕТНОСТИ

Мелиша Б. МИЛИН

ОД СМРТИ МАЈКЕ ЈУГОВИЋА ИВЕ ВОЈНОВИЋА ДО
ОТАЏБИНЕ ПЕТРА КОЊОВИЋА: МУЗИЧКО-СЦЕНСКА
ТРАНСПОЗИЦИЈА ДРАМСКОГ ПРЕДЛОШКА / 15

Сњежана Б. ЂУКИЋ-ЧАМУР

КОРЕЛАЦИЈА ЛАЈТМОТИВСКЕ ТЕХНИКЕ И ДРАМСКОГ ПЛАНА
У БАЛЕТУ *ДЕРВИШ* И СМРТ ВОЈИНА КОМАДИНЕ / 25

Милорад Т. МАРИНКОВИЋ

БЕОГРАДСКА КОМПОЗИТОРСКА ШКОЛА У 20. И 21. ВЕКУ –
ЕЛЕМЕНТИ КОНТИНУИТЕТА И ДИСКОНТИНУИТЕТА У
КОНТЕКСТУ СРПСКЕ И ЕВРОПСКЕ МУЗИКЕ / 35

Владимир М. ТРМЧИЋ

УТИЦАЈ ПРОГРАМНОСТИ НА РЕАЛИЗАЦИЈУ ЦИКЛУСА *LA
NATIVITE DU SEIGNEUR* ОЛИВИЈЕА МЕСИЈАНА / 45

Тања З. МИЈАТОВИЋ

СТРУКТУРНИ И ФУНКЦИОНАЛНИ АСПЕКТИ ИЛУСТРАТИВНЕ
И ИЛУМИНАТИВНЕ ЦИТАТНОСТИ У НЕОКЛАСИЧНОМ
БАЛЕТУ ИГОРА СТРАВИНСКОГ *ВИЛИН ПОЉУБАЦ* / 59

Неда Ј. НИКОЛИЋ

ЕЛЕГИЈА КАО ИНСПИРАЦИЈА У ДЕЛИМА
КЛОДА СЕБИСИЈА, ЕИТОРА ВИЛА-ЛОБОСА
И МИЛАНА МИХАЈЛОВИЋА / 73

Маја В. РАДИВОЈЕВИЋ СЛАВКОВИЋ и Катјарина Д. ЛАЗАРЕВИЋ СРЕТЕНОВИЋ

SOUND OF METAL: „ГЛАСНА” СУПКУЛТУРА
И „БЕШУМНИ” САУНДТРЕК / 93

Милена М. СТАНОЈЕВИЋ

ГРЕТА КАО МЕТАФОРА – ХЕРМЕНЕУТИЧКА АНАЛИЗА
ЛИКА ЖЕНЕ У МУЗИЦИ РОМАНТИЗМА / 105

Милица Б. ЈОВАНОВИЋ

УСПЕШНОСТ У РЕАЛИЗАЦИЈИ ПРИЈЕМНИХ ИСПИТА ЗА ПРЕДМЕТ
СОЛФЕЂО НА ДРЖАВНИМ ВИСОКОШКОЛСКИМ ИНСТИТУЦИЈАМА
ПРЕД ИЗАЗОВИМА НАМЕТНУТИМ ПАНДЕМИЈОМ COVID-19 / 117

Марија К. ТАНАСКОВИЋ
АКЦИОНЕ ПРИЧЕ КАО СРЕДСТВО ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ
СПОСОБНОСТИ АНАЛИТИЧКОГ СЛУШАЊА МУЗИКЕ КОД ДЕЦЕ
ПРЕДШКОЛСКОГ И МЛАЂЕГ ШКОЛСКОГ УЗРАСТА / 131

Ирена Р. СТАНИШИЋ
ДРАМСКА СТВАРАЛАЧКА ИГРА КРОЗ РИТМИЧКО-ПЛЕСНУ
АКТИВНОСТ НА ТЕМУ „ЖИВА БИЋА ЧУВАЈУ ЗЕЛЕНО” / 141

ГРАД

Бојана В. ПАШАЈЛИЋ и Наталија З. БОГДАНОВИЋ
ТРГОВАЧКИ И ЗАНАТСКИ ОБЈЕКТИ СА ПРЕЛАЗА ИЗ XIX У XX ВЕК КАО
СТРУКТУРЕ ОБЛИКОВНОСТИ САВРЕМЕНОГ ГРАДСКОГ УРБАНИТЕТА
– СЛУЧАЈ ЈЕЗГРА ГРАДА КРАГУЈЕВЦА / 153

Ratka P. ČOLIĆ i Jovana M. BUGARSKI
INOVATIVNE URBANE AKCIJE KAO PODRŠKA ODRŽIVOM
I INTEGRALNOM RAZVOJU GRADA / 173

Нинослава Р. ВИЂЕНТИЋ
УПОТРЕБА УРБАНОГ АМБИЈЕНТА ПРИЛИКОМ ИЗБОРА И
ВИЗУЕЛИЗАЦИЈЕ НАРАТИВА САГЛЕДАНА НА ПРИМЕРУ
УМЕТНИЧКОГ ПРОЈЕКТА ЧЕХОВ – МОТИВИ / 185

Вања Р. СПАСЕНОВИЋ
ИНСТРУМЕНТАЛИЗАЦИЈА МАПИРАЊА У АРХИТЕКТУРИ:
ТУМАЧЕЊЕ УРБАНОГ ДИСКУРСА / 201

Suzana J. MARJANIĆ
ANIMAL URBANUM: ŽIVOTINJSKO CARSTVO U URBANOJ DŽUNGLI / 213

Ivana S. MANIĆ i Miloš S. Manić
„SMART CITY” U SRBIJI – REALNOST ILI FIKSIJA? / 225

Миа М. АРСЕНИЈЕВИЋ
ПРЕДНОСТИ И НЕДОСТАЦИ КОРИШЋЕЊА Е-УЏБЕНИКА У НАСТАВИ
ЛИКОВНЕ КУЛТУРЕ ЗА ТРЕЋИ РАЗРЕД ОСНОВНЕ ШКОЛЕ / 235

Вања Р. СПАСЕНОВИЋ¹

*Универзитет у Београду
Архитектонски факултет
Депаршман за архитектуру*

ИНСТРУМЕНТАЛИЗАЦИЈА МАПИРАЊА У АРХИТЕКТУРИ: ТУМАЧЕЊЕ УРБАНОГ ДИСКУРСА

Истраживања у области просторне когниције остварила су значајан допринос темама перцептивне спознаје и обраде когнитивних података. Међутим, уочава се неправедно запостављање теме простора и утицаја контекстуалних одредница на спознајни процес. Мапирање је препознато као адекватан алат јер урбане структуре, релевантне за архитектонски дискурс, тумачи у оквиру контекста у којем делују. При анализи хронолошког развоја тематског мапирања као потребе за бољим разумевањем контекста и појаве различитих концепата просторне когниције, шездесетих година прошлог века, шематизација простора се препознаје као алат који испитивања подржава кроз простор, потенцирајући тиме значај територијалног аспекта у просторној когницији. Резултат истраживања је синтетни дијаграм процеса просторне концептуализације, утемељен на картографским принципима, са циљем дефинисања и илустровања брзине, интензитета и кључних тачака развоја урбаног дискурса.

Кључне речи: когнитивне мапе, визуелна интерпретација, просторни план, просторна спознаја, графички приказ

Увод

Истраживање у оквиру овог рада бави се испитивањем потенцијала за инструментализацију мапирања у архитектонском дискурсу, са фокусом на објективизацију и практичну примену закључака просторне когниције и теорије просторног искуства у архитектури. Препознат истраживачки проблем представља неравноправност феномена простора у области просторне когниције. Досадашње истраживачке трајекторије фокусирају се на спознају и когнитивну обраду података, посвећујући мање пажње утицају територије и урбаног контекста на перцепцију окружења и утисак корисника. Ова истраживачка неуравнотеженост означена је као разлог стагнације истраживачке области и немогућности да се она примени у реалном окружењу.

Први сегмент рада описује уводне напомене о проблему који се истражује, као и хронолошки преглед теорије везане за феномен пажње и иницијалних закључака и ставова који се појављују након успостављања психологије као самосталне дисциплине. Теоријска анализа је од изузетног значаја за проблематизацију просторне когниције у архитектури, јер суштинско превођење научних ставова у реалан простор не постоји. Резултат истраживања у оквиру првог дела рада поставља **процес** просторне концептуализације као кључну тему. Мапирање се испитује као адекватан алат у формализовању овог процеса, јер омогућава да се различите истраживачке категорије посматрају сразмерно у просторном приказу, узимајући у обзир значајне варијабле за испитивање окружења, попут размере, контекста и других особености простора. Прегледом литературе

¹ v.spasenovic@arh.bg.ac.rs

архитектура се поставља **као медијатор** – дисциплина која синтетише знања и закључке сродних научних области и преводи их у простор. Тема територије се на овај начин актуелизује у области просторне когниције.

Значај анализе развоја теоријског дискурса у оквиру постављеног истраживачког проблема је утврђивање потенцијала и система за успостављање мапирања окружења као објективне истраживачке методе. Могућност унапређења досадашњих истраживања и усвојених теоријских ставова у области просторне когниције препознаје се у потенцијалу архитектонске дисциплине за увођење феномена територије у когнитивна тумачења простора. Циљ истраживања представља отварање дискусије о легитимитету и објективитету постављене хипотезе, као и разматрање утицаја супротстављених теоријских перспектива на архитектонску дисциплину. Резултат рада је синтетички дијаграм који графички испитује потенцијал за имплементацију теоријских закључака у опипљива истраживања територије.

Визуелна пажња: теоријски преглед

Феномен визуелне пажње се већ дуже време изучава у оквиру различитих академских дисциплина. Прва научна испитивања концепта опажања врше се у оквиру теоријских истраживања психолошке дисциплине у осамнаестом веку. Немачки филозоф Кристијан Волф (Christian Wolff) први успоставља експлицитну дефиницију визуелног опажања у психолошком дискурсу. Феномен пажње у Волфовој дефиницији представља процес ума који интерпретира стимулусе у окружењу, али и унутрашње когнитивне процесе. Ум не опажа само боје, звукове и мирисе, већ и себе и сопствене менталне активности (Ричардс 1980). Кључне карактеристике пажње, које представљају предмет теоријске анализе, јесу обим, дистрибуција и функција пажње у перцепцији. Обим стимулуса који може бити обрађен кроз менталне процесе обрнуто је пропорционалан обиму визуелног поља на коју је пажња усмерена (Гвозденовић 2011). Индикатори дистрибуције пажње тумаче однос просторне целине и изолованог елемента који се перцепира. Функционални аспект опажања Волф успоставља кроз теоријска истраживања просторних и временских показатеља стимулације.

Почетком двадесетог века наставља се дискусија о визуелној пажњи и менталним процесима који је прате. Рад британског психолога Едварда Тиченера (Edward Titchener) уводи свеобухватну промену у начин на који се тумачи концепт когнитивне обраде стимулуса из окружења. Тиченер тежи постизању **објективитета** многобројних **теоријских перспектива** које се баве концептом пажње кроз дефинисање седам емпиријски установљених манифестација, називајући их законима пажње. Студија резултује следећим индикаторима опажања: (а) јасноћа опажања је својство сензације, јер је нераздвојива и зависна од њеног интензитета, (б) закон који аутор назива „два нивоа пажње” дефинише постојање два плана свести – једног, који је у фокусу когнитивног процеса, и остатка, који је периферан, (в) закон инерције пажње, који успоставља узрочно-последичну везу између стимулуса и временских својстава пажње, (г) закон првенства говори о лакоћи опажања стимулуса из окружења на који је корисник припремљен; изненадни поремећај пажње доводи до нестандардизованих реакција у когнитивном процесу, (д) опсег пажње је ограничен корисниковим перцептивним капацитетима, за које Тиченер тврди да обухватају четири до шест елемената, (ђ) нестабилност пажње у времену дефинише период флукуације пажње, у максималном опсегу од два до три минута, и

(е) закон степена јасноће говори о ефикасности пажње која је инструментализована кроз одређени задатак или експеримент (Боринг 1927).

Значајан допринос савременој когнитивној психологији препознат је у раду америчког филозофа Вилијама Џејмса (William James). Теоријска истраживања Вилијама Џејмса имала су велики утицај и ван психолошког дискурса. Аутор поседује значајан утицај на феноменолошка истраживања двадесетог века, инспиришући посебно рад филозофа Едмунда Хусерла (Edmund Husserl). Џејмс као кључни проблем у дискусији о концепту опажања представља обим опажаја, што се, досадашњим прегледом литературе о просторној когницији, може дефинисати као заједничка тема. Аутор истиче да обим пажње корисника зависи од „снаге индивидуалног интелекта, разумљивости и читљивости перцепираног и квалитета опаженог стимулуса” (Гвозденовић 2011: 26). Усмеравање пажње пре свега зависи од интересовања корисника за перцепирани просторни елемент, што трајно утиче на даљи ток опажајног процеса.

Прегледом литературе на тему визуелног опажаја окружења до почетка двадесетог века увиђа се свеобухватно интересовање за тему перцепције, као и кључних тема дискусије истраживача попут опсега, јасноће и стабилности опажаја. Сродне дилеме и ограничења дотадашњих теоријских истраживања уочавају и Џонстон и Дарк (William Johnston, Veronica Dark), који истакнута теоријска испитивања визуелне пажње двадесетог века класификују у две групације: (1) истраживања која пажњу посматрају као **узрок** и (2) анализе које постављају феномен перцепције као **последницу**. Аутори, у оквиру савремених истраживања пажње, потенцирају проблем селективне перцепције, у теорији дефинисан као „коктел ефекат” (Џонстон, Дарк 1986: 46). Проблематику „коктел ефекта” први дефинише, 1953. године, психолог Колин Чери (Colin Cherry). Корисник може учествовати у одређеном разговору и, очигледно, бити несвестан других конверзација у окружењу. Ова појава дефинише се као феномен фокусиране пажње и успостављена је кроз претходна теоријска истраживања и концепте, попут обима пажње, закона првенства пажње и усмерености перцепције. Упркос томе, корисник може реаговати на споредне стимулусе и чути важне информације, попут сопственог имена, у суседним конверзацијама. Аутори кроз ову аналогију уводе концепт подељене пажње – како корисник може истовремено усмерити и поделити перцептивни процес?

Питање подељене пажње представља кључну дискусију друге половине двадесетог века и усложњава дотадашње теоријске концепте визуелне перцепције. Проблем деобе пажње пребацује фокус истраживача са феноменолошког истраживања перцепције на анализе у оквиру когнитивне обраде информација. Кључни елемент савремених концепата обраде информација је испитивање процеса селекције спољних стимулуса који пролазе кроз обраду опажајног апарата. Поред селекције, прегледом хронолошког развоја теоријских закључака из домена психологије, уочавају се заједничке теме интересовања различитих аутора које се фокусирају на проблем капацитета пажње. Тумачењем концепата обима, опсега и првенства пажње различитих аутора може се закључити да дискусија о когнитивном аспекту визуелних интерпретација представља предмет интересовања истраживача кроз више векова, али нема директно решење у теорији нити примену у реалном окружењу. Процеси селекције и обраде визуелних информација, дефинисаних кроз општи концепт пажње, представљају савремени интердисциплинарни феномен истраживан кроз бихевиорални, антрополошки, филозофски и архитектонски дискурс.

Теорија раног виђења: трансформација теоријске парадигме

Крајем двадесетог и почетком двадесет првог века долази до интензивног неслагања у ставовима истраживача о перцепцији окружења. Зенон Пилишин (Zenon Pylyshyn) истиче да је просторна перцепција једна од ретких дисциплина у оквиру које су присутне „потпуно радикалне реформулације доминантних ставова, које из корена трансформишу до тада актуелну и научно прихваћену парадигму” (Фодор, Пилишин 1981: 140). Теорија раног виђења сматра се револуционарном за проматрања просторних и визуелних интерпретација у архитектонском дискурсу. Претпоставка да контекстуалне одреднице не утичу драматично на појавност просторних елемената и наше искуство окружења представља сушту супротност водећих теорија опажаја двадесетог века. Трансформације савремених теоријских интерпретација феномена пажње утичу на оновремене анализе интеракције корисника и простора у архитектонском дискурсу. Теорија раног виђења заступа формалистички поглед на перцепцију окружења архитектуре, истичући да је **целовит опажај заснован искључиво на форми и естетским карактеристикама посматраног**.

Заступници теоријске перспективе раног виђења истичу да је први визуелни сусрет са објектом условљен опажањем форме и перцепирању јединственог односа структуре са непосредним окружењем. Дискусија о примату концептуалног промишљања у односу на успостављање квалитетних формалних и функционалних карактеристика објеката поставља се као кључна критика анализираних теорија у архитектонским истраживањима. Формалистички поглед на савремену теорију естетике заступа амерички архитекта Марк Гејд (Mark Gage), фокусирајући истраживање опажајног процеса на теме форме и волуметрије објеката, без осврта на концептуалне идеје, симболе и поруке. Потенцирање невидљивог у архитектури, као средства за тумачење формалних карактеристика објекта, Гејд оцењује као „назадовање у апстрактни апсурд” (Гејд 2011: 5).

Теоријска перспектива раног виђења утиче и на дефинисање нових интерпретација визуелне пажње, које се драматично разликују од пређашњих ставова истакнутих аутора. Средином двадесетог века успоставља се низ истраживачких модела који потенцирају значај когнитивне обраде информација, као и процес систематизације хетерогених стимулуса окружења. Заједничка карактеристика различитих теоријских модалитета визуелне пажње јесте претпоставка да се селекција информација одвија на почетку опажајног процеса, због чега су ови модели у психолошком дискурсу познатији као „теорије ране селекције” (Гвозденовић 2011: 29).

Истраживачки развој когнитивне психологије у двадесетом веку доводи до усложњавања теорије раног виђења кроз разлагање процеса опажаја према систематизацији стимулуса из окружења. Рад психолога Зенона Пилишина уводи кључну разлику између две фазе опажаја: (а) раног виђења и (б) вишег степена визуелне обраде (Митровић, 2015). Рано виђење дефинише као опажајни процес који је у потпуности одвојен од концептуалног промишљања, фокусирајући се на кључне просторне елементе препознавања, попут форме, волуметрије и материјала. Аутор истиче да тек у наредној фази визуелне перцепције корисник простора може да тумачи и интерпретира посматрано у односу на концептуалне и контекстуалне одреднице територије. Може се закључити да Пилишинова анализа опажаја представља трансформацију првобитне теорије раног виђења кроз увођење умерено формалистичког погледа на визуелну пажњу. Вредновање

концептуалне и контекстуалне интерпретације постоји, али је представљено као други слој сложеног феномена.

Континуирани напредак теоријских концепата који се ослањају на постулате перспективе раног виђења доводи и до трансформације водећих ставова истраживача о суштини опажајног процеса у двадесет првом веку. Истраживачка релација у средишту дискусије о опажају простора представља јасније дефинисање односа концептуалног и формалног. Филозоф Ник Зангвил (Nick Zangwill) успоставља перспективу умереног формализма при анализи опажања окружења. Умерени формализам успоставља баланс између формалних и неформалних естетских својстава, тежећи препознавању целовитих модалитета опажаја са циљем адекватне класификације и даљег вредновања. Зангвил истиче да свако занемаривање фазности опажаја доводи до истраживачког дисконтинуитета и ограничава домет савремене перцептивне анализе. Аутор једнако критикује **екстремност** формализма и феноменологије, истичући да изузетно истицање одређеног сегмента перцепције и селективна анализа **доводе до ограничења капацитета и способности опажаја** корисника. Умерени формализам омогућава адекватну „артикулацију разноврсних естетских карактеристика простора” (Зангвил 2000: 493).

Теорија раног виђења, тумачена у оквиру филозофије простора, актуелизује оновремене ставове и испитивања аутора у домену перцепције и опажаја окружења. Насупрот истраживачким тенденцијама појединих аутора у домену архитектуре, теорија раног виђења није заступљена у архитектонском дискурсу, упркос препознатом истраживачком и методолошком потенцијалу савремене научне перспективе. Изучавање односа концептуалног промишљања и реализоване просторне интервенције у контексту когниције окружења може успоставити иновативне истраживачке методологије и суштински трансформисати начин на који промишљамо простор. Територијални аспект просторне когниције своје упориште може препознати у домену архитектуре. Упркос томе, архитектонска истраживања не прате оновремена достигнућа сродних дисциплина у анализираном научном пољу. Потенцијали за проверу, тумачење и интерпретацију оновремених теорија перцепције у оквиру архитектонског дискурса су многоструки. Међутим, мали број теоријских истраживања испитује промене водећих истраживачких перспектива и бива преведено у архитектонској пракси. Теоријска истраживања не спроводе се са циљем успостављања употребне вредности анализираних теме, али се може уочити стагнација у теоријском и практичном доприносу архитектонске дисциплине у диверзификацији просторне когниције у односу на сродне науке. Уочени конфликт између напредака теоријских истраживања различитих дискурса, посебно психолошког, представља позицију препознатог потенцијала за будуће истраживачке подухвате у домену архитектуре.

Когнитивно мапирање територије базирано на бихевиоралним принципима

Мултидисциплинарни карактер анализираних теме препознаје се у усложњавању истраживачких трајекторија когнитивног представљања, почев од 1960. године, па до данас. Дисциплине са запаженијим доприносима истраживачком питању менталног представљања и когнитивне пројекције су архитектура, географија, проксемика, психологија, филозофија и социологија. Прегледом литературе може се закључити да истраживачи, у оквиру својих научних домена, као

кључне теме постављају (а) дефинисања перцептивног **процеса** и (б) успостављање **категоризације** опажајних варијабли и њихових карактеристика. Фокус овог поглавља је на прегледу развоја когнитивног представљања утемељеног на бихевиоралним принципима, како би се, кроз испитивање теоријских закључака, јасније дефинисао однос корисника и простора. Разумевање међуодноса корисника и простора представља предуслов за инструментализацију мапирања у архитектури. Истраживање теоријских закључака кроз сродне дисциплине носи потенцијал за јасније препознавање и дефинисање **односа пажње и територије**. Средина XX века представља период интензивног развоја просторне когниције и теме менталног представљања у више дисциплина: Едвард Толман (Edward Tolman) поставља прву дефиницију когнитивне мапе (Толман 1948), Кевин Линч (Kevin Lynch) дефинише градивне елементе слике града и мапира структуре урбане матрице кроз препознатих пет категорија опажаја (Линч 1964), архитекта Кристијан Норберг-Шулц (Christian Norberg-Schultz) дефинише термин „шематизација простора” (Норберг-Шулц 1963:41) као значајан архитектонски алат.

У погледу когнитивног представљања бихевиоралног карактера територије, трансформацију мисли о простору започиње географ Едвард Релф (Edward Relph), који успоставља јасну везу између картографског представљања окружења и тема идентитета, амбијента, догађаја, искуства и намере (Спасеновић, Ракоњац 2019). Почетком 1970. године додатно се истиче значај когнитивних мапа и њихов утицај на просторно понашање људи. Утицајно истраживачко достигнуће у овој области представља рад Дејвида Стеа (David Stea). Стеа дефинише јасну дистинкцију између термина перцепција и спознаја, за које истиче да се често користе у различитим контекстима од стране истраживача сродних дисциплина. Важно је направити разлику између **просеца** опажања и **производа** процеса перцепције. Перцепција је у науци постављена као свеобухватни појам за збир различитих варијабли: перцепција, сећања, ставова, преференција и других психолошких фактора који доприносе формирању онога што би се боље могло назвати „енвајронменталном когницијом” (Даунс, Стеа 1973: 314). Стеа, 1970. године, наводи да је „истраживачки оквир употребе когнитивних мапа у бихевиоралној географији већ постављен; оно што недостаје су њене карактеристике” (Исто: 317).

Мартин Кадваладер (Martin Cadwallader) заузима критички став према премиси да је мапирање као алат одговор за имплементацију бихевиоралних просторних карактеристика у истраживачки дискурс. Поставља питање формалне дефиниције унутрашње представе, односно успостављања когнитивне мапе – да ли је она заиста „мапа која почива на геометрији”, или се графички представља на неки други начин (Кадваладер 1979:560)? Кадваладер, кроз истраживачки рад, поставља **однос физичке и менталне дистанце** као кључан за разумевање простора и потенцијално илустровање унутрашње репрезентације спољашњег окружења.

Рециналд Голиц поставља основе **бихевиоралне географије** кроз анализу процеса корисникове спознаје окружења. Голиц тврди да се, при формирању когнитивне пројекције простора, „корисник доминантно ослања на чулну спознају окружења” (Спасеновић, Ракоњац 2019: 393). Аутор успоставља хијерархију градивних елемената окружења који утичу на перцептивни процес, постављајући их као варијабле за просторно мапирање: (1) тачке, (2) линије, (3) подручја и (4) површине (Голиц 1999).

Когнитивни процес заснован на бихевиоралном дискурсу утемељен је на односу између стимулуса и одговора, који се даље реинтерпретира у спољашњем окружењу. Јувал Португали (Juval Portugali) крајем XX века истиче да развој

когнитивне науке условљава и промену у начину на који тумачимо ове процесе, фокусирајући истраживања научника на унутрашње просторне репрезентације – истраживање ума и начина на који се информације из окружења складиште, кодирају и користе. Португали истиче да истраживачки потенцијал лежи унутар мозга, јер се у оквиру ума формирају и дефинишу унутрашње репрезентације и унутрашњи когнитивни процеси. Међутим, аутор потенцира да свеобухватно разумевање когнитивног процеса лежи у контекстуалним одредницама и тако дефинише садржај онога што би се могло назвати „спољашњим репрезентацијама и процесима” (Португали 1996: 12). Каснија истраживања Португалија утемељена су на дискусији између природе и улоге спољашњих представа окружења у свеукупном процесу когнитивног мапирања простора (Хакен, Португали 2003). Испитивање окружења аутор базира на теорији мапирања Кевина Линча, за коју истиче да је и даље ауторитет у успостављању екстерних репрезентација перцептивних процеса. Реинтерпретацијом *Слике града* успоставља савремени одговор на добро познату теорију мапирања и назива је *Лице града*. Аутор истиче да су параметри простора препознати у *Слици града* на основу високог степена информатичке подршке и представљају урођене семантичке информације. Португали сматра да свако сложеније испитивање окружења мора укључити и друге облике семантичких информација. *Лице града*, услед ове констатације, испитује „две категорије урбаних артефаката: **јединствене наспрам сувишних**” (Исто: 404).

Трансформација архитектонског дискурса, у циљу актуелизације теорије сродних дисциплина, намеће се као неопходна уколико тежимо да брзину напредовања теоријског дискурса имплементирамо у простор. Главне везе између енвјајронментално-бихевиоралних студија и архитектуре раније су успостављане са аспекта програмирања и функције. Међутим, „савремени трендови актуелизације енвјајронменталног искуства тумаче се кроз усложњавање релације човек – простор (архитектура) и постоји очигледна потреба за увођењем нових теорија у циљу унапређења ових релација” (Ристић Трајковић 2015:107). Преглед теоријског дискурса и његовог брзог напредовања, од средине XX века до данас, намеће се као кључан у разумевању просторне когниције и потенцијала за њену примену у структурама урбане матрице.

Инструментализација просторног мапирања: графичка (ре)интерпретација урбаног дискурса

Просторна когниција, утемељена на бихевиоралистичкој истраживачкој трајекторији, омогућила је да се легитимише методологија истраживања кроз картографију. Међутим, недостаци се уочавају у дефинисању **процеса** концептуализације и **читања** мапа. Искуство корисника остварује значајан утицај на свеукупан перформанс мапе као алата. Главна замерка бихевиоралистичкој методологији препознаје се у „недостатку конкретних смерница које упућује истраживачу у испитивањима простора” (Истмен 1985: 96). Може се закључити да се анализирање инструментализације картографског процеса у служби просторне когниције намеће као истраживачко усмерење савременог напредовања урбаног дискурса. Прегледом литературе у претходном поглављу јасноћа процеса когнитивне концептуализације окружења дефинисана је као неразрешено питање. Тема просторне когниције, проблематизована на овај начин, истиче недостатак просторних анализа у оквиру испитиваног дискурса. Може се закључити да је успостављен неравномеран развој области просторне когниције – когнитивна

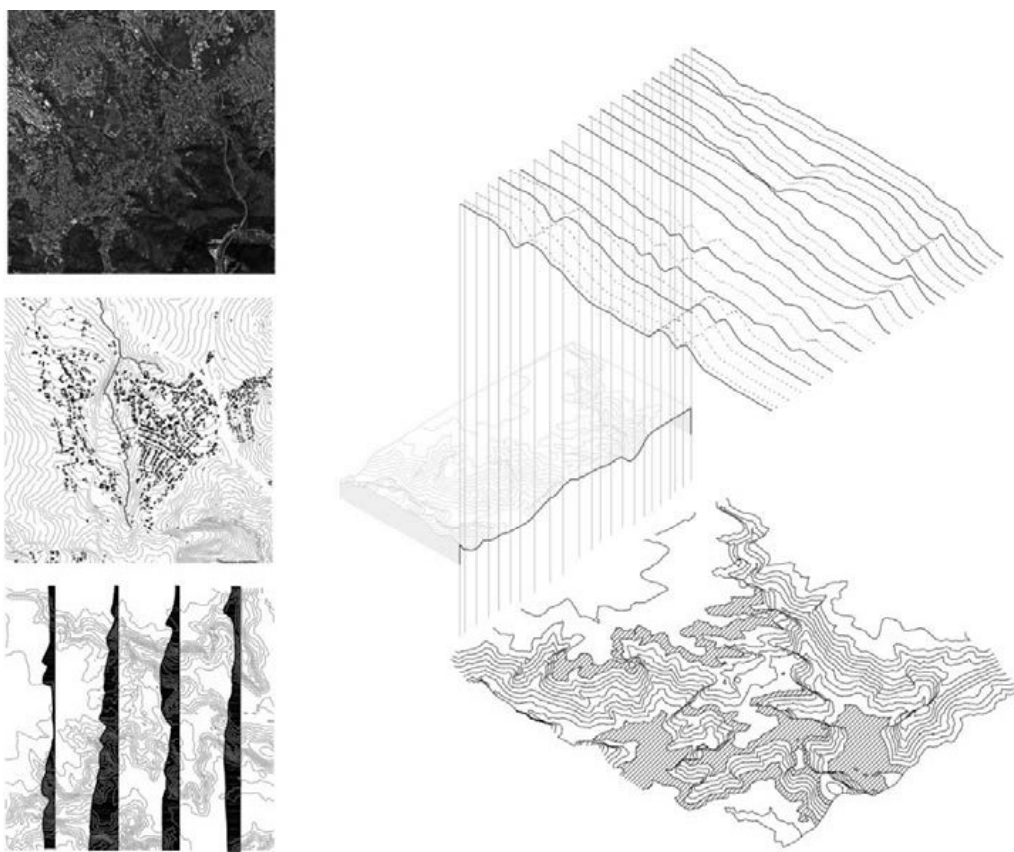
обрада података из окружења поседује примат над просторним аспектима перцептивне спознаје. Постављена хипотеза да се мапирањем когнитивни аспект може увести у простор не изискује нужно формирање карте као производа, али подразумева концепцију која почива на картографским принципима.

Картографска дисциплина представља саставни део људске историје и настаје из потребе за квалитетнијим разумевањем окружења. Мапа, као истраживачки инструмент за илустровање и систематизацију просторних података, датира из периода пре нове ере. Њена вредност у свеукупној методологији истраживања окружења дефинише се кроз потенцијал да просторна сазнања која резултују из картографског процеса почивају на претходно препознатим и интерпретираним просторним међуодносима (Шондербик 2021).

Картографски процес реализује се кроз пет корака: (а) селекцију варијабли, (б) класификацију података, (в) симплификацију, (г) усклађивање односа и (д) симболизацију, односно графичко представљање (Смит). Кроз селекцију варијабли врши се тематизација окружења са фокусом на препознате контекстуалне карактеристике. Други корак је класификација података, у оквиру које се врши прикупљање и груписање селектованих информација на основу препознатих карактеристика варијабли. У фази симплификације врши се додатна категоризација, односно груписање у циљу значајне објективизације урбане матрице; овај корак је изузетно важан за циљ истраживања – постизање објективне слике искуства простора, али у себи носи и опасност од дефинисања просторних варијабли као опште место, без осврта на просторне специфичности. Четврти корак је усклађивање (међу)односа, у оквиру кога се истиче предност мапе као истраживачког алата који нам омогућава релативитет фиксних просторних варијабли попут размере или дистанце. Као што се у оквиру стандардних карата одређени елементи предимензионишу како би били видљиви у датој размери, когнитивна мапа нам омогућава да на другачији начин испитујемо просторне релације кроз реинтерпретацију контекста. Последња фаза је производ – графичко представљање, у којој се потенцира јасноћа закључака и читљивост података. Графичко представљање неће бити предмет анализе у оквиру овог рада, јер је фокус на јаснијем дефинисању **процеса концептуализације мапе**, како би се отворила могућност за њено постављање у даљим истраживањима. Кораци у процесу обликују се према специфичним захтевима просторне анализе – размери, обухвату или контекстуалној сложености. Релевантни просторни елементи ће се константно трансформисати у зависности од истраживачког контекста, на основу чега можемо закључити да је важно успоставити универзални процес анализе, кроз коју се могу спровести препознати параметри окружења.

Одабрани просторни обухват за графичку анализу перцептивних одредница окружења је Велики Мокри Луг – приградска зона Београда уз аутопут Е-75. Постављена размера истраживања је на нивоу округа, што даље условљава тематизацију анализе и одабир просторних параметара. Други корак класификације података препознаје две доминантне категорије које утичу на опажај корисника: (1) груписана грађена структура сродног квалитета, појавности и волуметрије, која се на перцептивном нивоу опажа као јединствен ентитет и (2) специфична морфологија терена. Фаза симплификације препознатих елемената окружења фокусира се на терен као доминантан опажајни фактор – учесник у обликовању искуства простора; његово поједностављење врши се кроз препознавање карактеристичних денивелација. Усклађивање односа, као последња процесна тачка, графички детектује просторне варијабле у оквиру селектованог обухвата, на

основу којих се даље може спроводити анализа и приступити изради графичке представе одабране локације. Графичка метода истраживања, имплементирана кроз картографски процес, омогућава истраживачу да производ анализе – шематизацију простора, не третира као симплификовану и статичну пројекцију решења, већ као покретачки инструмент валоризације и будуће трансформације предметне локације. Симплификовани елемент који гради перцептивни утицај, у овом случају морфологија терена, даје нам визуелну интерпретацију актуелне стварности и феномена који је граде. Просторна појава идентификована путем картографског процеса даље се може истраживати у оквиру друштвеног, културолошког, функционалног или просторног контекста, у оквиру кога делује. Представљена студија случаја **издваја морфологију терена као перцептивно најзначајнији аспект анализе** предметне локације и, као такав, представља полазну тачку за даља истраживања одабране територије.

Слика 1. Синтезни дијаграм

Илустровање примене картографског процеса на анализу локације, са фокусом на њене когнитивне карактеристике, приказује потенцијал да се поступак имплементира као релевантан истраживачки алат. Поштовање представљених корака анализе омогућава детектовање просторних специфичности које су релевантне за когнитивне анализе простора. Дефинисана хијерархија просторне обраде и селекције може се превести у анализе архитектуре и сродних дисциплина, које, кроз представљених пет корака, тематизују и графички проблематизују у урбано окружење. Дефинисање процеса, који је утемељен на истраживачким

премисама различитих области, поседује потенцијал да постане објективни и универзални метод анализе окружења кроз могућност мултидисциплинарног истраживања простора.

Дискусија: потенцијали и валидност истраживања

Мапирање се током историје користило као истраживачки алат који континуирано прати историјски и културолошки развој друштва, напредујући из статичне слике места и инструмента за навигацију до активног катализатора просторних трансформација. Инструментализација мапирања препознаје се као адекватна истраживачка методологија за анализу закључака просторне когниције у архитектонском дискурсу, јер поставља корисника као део територије која је мапирана. Досадашња истраживања просторне когниције, у оквиру архитектуре и сродних дискурса, препознају конфликт између два градивна елемента анализираних концепта – простора и опажаја. Анализирајући научна истраживања у периоду од двадесетог века до данас, примећује се недостатак адекватног испитивања просторног аспекта когнитивне обраде. Мапирање обухвата кључне елементе теоријских истраживања просторне когниције, попут места, времена, тока, облика, догађаја или програма, и преводи их у просторни план. Истраживачки апарат, посматран на овај начин, поставља територију у средиште когнитивне анализе.

Препознати потенцијали карте, као инструмента за представљање окружења, дефинисани су истицањем и илустровањем дисконтинуитета просторних односа или стања. Анализирањем развоја теоријских ставова и мисли аутора, у оквиру парадигми релевантних за област просторне когниције, уочава се тежња ка препознавању градивних елемената испитиваних феномена са циљем јасног дефинисања истраживачког проблема и његових релевантних карактеристика. Опсежна теоријска грађа кроз више дисциплина потенцира значај препознате теме и представља основ за њену просторну и практичну имплементацију. Може се закључити да мапирање постаје иницијатор будућих деловања кроз препознавање капацитета за унапређење и развој. Архитектонски дискурс поседује суштински потенцијал за унапређење и научни допринос у области просторне когниције услед препознате способности за увођење територије у когнитивна тумачења.

Препозната потешкоћа да се феномен просторне когниције анализира у архитектонском дискурсу кроз конвенционална репрезентативна средства резултује, у контексту овог истраживања, испитивањем валидности и применљивости обухвата и алата сродних дисциплина које се баве приказом савремене урбане стварности. Може се закључити да истраживање просторне когниције кроз савремене визуелне изразе захтева мултидисциплинарно испитивање, са циљем адекватног разматрања улоге простора у перцепирању оновременог урбаног стања. Проналажење, анализирање и промишљање различитих облика визуелне интерпретације омогућава критички осврт на препознате просторне услове и истовремено отвара дискусију ка разматрању алтернативних метода истраживања кроз мапирање.

Литература

- Боринг 1927: Е. Boring, „Edward Bradford Titchener 1867-1927”. *The American Journal of Psychology*, 38 (4), 489-506.
- Гвозденовић 2011: В. Гвозденовић, *Визуелна пажња*, Београд: Универзитет у Београду, Филозофски факултет.
- Гејџ 2011: М. F. Gage, *Aesthetic Theory: Essential Texts for Architecture and Design*, New York: WW Norton & Company.
- Голиц 1999: R. Gollege, *Wayfinding Behavior: Cognitive Mapping and Other Spatial Processes*, Baltimore: JHU Press.
- Даунс, Стеа 1973: R. M. Downs, D. Stea. „Cognitive maps and spatial behavior: Process and products”, у М. Dodge, R. Kitchin, C. Perkins (ур.), *The map reader: theories of mapping practice and cartographic representation*, Hoboken: John Wiley & Sons, 312-317.
- Зангвил 2000: Nick Zangwill, „In defence of moderate aesthetic formalism”, *The Philosophical Quarterly* 50, 476-493.
- Истмен 1985: J. R. Eastman, „Cognitive models and cartographic design research”, *The Cartographic Journal*, 22(2), 95-101.
- Кадваладер 1979: М. Cadwallader, „Problems in cognitive distance: Implications for cognitive mapping”, *Environment and Behavior*, 11(4), 559-576.
- Линч 1964: К. Lynch, *The image of the city*, Кембриџ: MIT press.
- Митровић 2015: Б. Митровић, *Visuality for Architects: Architectural Creativity and Modern Theories of Perception and Imagination*, Virginia: University of Virginia Press.
- Норберг-Шулц 1963: С. Norberg-Schulz, *Intentions in architecture*, Cambridge: MIT press.
- Португали 1996: J. Portugali, „Inter-representation networks and cognitive maps”, *The construction of cognitive maps*, 11-43.
- Ристић Трајковић 2015: Ј. Ристић Трајковић, *Архитектура и природа: Примена енвајронментално-бихевиоралних теорија у архитектонском пројектовању*, Београд: Универзитет у Београду, Архитектонски факултет.
- Ричардс 1980: R. Richards, „Christian Wolff’s prolegomena to empirical and rational psychology: Translation and commentary”, *Proceedings of the American Philosophical Society*, 124 (3), 227-239.
- Смит: J. Smith. *The Cartographic Process*. GEOG 160: Mapping our Changing World. Приступљено 25.02.2022.
- Спасеновић, Ракоњац 2019: В. Спасеновић, И. Ракоњац, „Мапирање културно-историјских амбијенталних целина Београда: применљивост психогеографских метода”, у: Б. Мандић, Ј. Атанасијевић (ур.), *Рођење у музици & New Born Art – Књига 3*, Крагујевац: Family Press, 391-399.
- Толман 1948: Е. С. Tolman. „Cognitive maps in rats and men”, *Psychological Review*, 55(4), 189-208.
- Фодор, Пилишин 1981: J. Fodor, Z. Phyllyshyn, „How direct is visual perception? Some reflections on Gibson’s Ecological Approach”, *Cognition* 9, 139-196.
- Хакен, Португали 2003: Н. Haken, J. Portugali, „The face of the city is its information”, *Journal of Environmental Psychology* 23, 385-408.
- Џонстон, Дарк 1986: W. Johnston, V. Dark, „Selective attention”, *Annual review of psychology* 37(1), 43-75.
- Шондербик 2021: М. Schoonderbeek, *Mapping in Architectural Discourse: Place-time Discontinuities*, London: Routledge.

INSTRUMENTALIZATION OF MAPPING IN ARCHITECTURE: INTERPRETATION OF URBAN DISCOURSE

Summary

Research in the field of spatial cognition has made a significant contribution to the topics of perceptual cognition and processing of cognitive data; however, there is an unjust neglect of the topic of space and the influence of contextual determinants on the cognitive process. Understanding the complex character of the urban context requires modern tools that focus not only on the built environment, but also on the interdependence of perceived elements of space. Mapping is recognized as an adequate tool because it interprets urban structures that are relevant to architectural discourse within the context in which they are located. In analyzing the chronological development of thematic mapping as a need for a better understanding of the context and the emergence of different concepts of spatial cognition in the 1960s, spatial schematization is recognized as a tool that supports research through space, emphasizing the importance of territorial aspect in spatial cognition. Research outcome is a synthesis diagram of the process of spatial conceptualization based on cartographic principles, with the aim of defining and illustrating the speed, intensity and key points of the development of urban discourse.

Key words: cognitive maps, visual interpretation, spatial plan, spatial cognition, graphic representation

Vanja R. Spasenović

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

78.01(082)
37.036(082)
711.4(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Српски језик, књижевност,
уметност (16 ; 2022 ; Крагујевац)

Српски језик, књижевност, уметност. Књ. 3, Роман и град у музичкој уметности ; &
Град / уредници Биљана Мандић, Јелена Атанасијевић. - Крагујевац : Филолошко-
уметнички факултет, 2022 (Земун : Бирограф комп). - 246 стр. : илустр. ; 24 cm

Текст ћир и лат. - Радови на срп. и хрв. језику. - Тираж 150. - Стр. 5-8: О књигама са XVI
Међународног научног скупа "Српски језик, књижевност, уметност" / Уредништво. - Стр.
9-10: О трећој, уметничкој књизи зборника са XV Међународног научног скупа "Српски
језик, књижевност, уметност" / Уредници. - Напомене и библиографске референце уз
радове. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-80596-12-9
ISBN 978-86-80596-17-4 (низ)

а) Музичко дело - Анализа - Зборници б) Уметничко образовање - Зборници
в) Урбанизам - Зборници

COBISS.SR-ID 77782025